

TRES CARTAS DO DESTERRO

Por RAMÓN MARTÍNEZ-LÓPEZ

Os vieiros da creación artística constitúen moitas veces un embeleñado cadelo imposible de endereitar ou, no mellor dos casos, un problema que aguilloa o noso coñecemento ou a nosa imaxinación. O escritor narrativo, por exemplo, aproveita na súa labourea experiencias vividas ou valentes olladas ao futuro que configuran o presente. Algunhas literaturas europeas, como a francesa ou a inglesa, ricas en expresións intimistas —diarios, confesións, memorias, epistolarios— fan doado, relativamente, axexar, por veces de esguello, ao longo daqueles vieiros á descuberta do proceso creador. Non foi a Península en xeral, nin Galiza concretamente, tan abastadas nestes xéneros literarios. (A autobiografía narrativa é ficticia e emprestada ás literaturas orientais. As cartas de Sor Mariana son un caso isolado na literatura portuguesa. E Santa Teresa cree unha obriga comunicar, como unha instrución espiritual, o proceso da súa formación relixiosa).

Todo isto ven a conta pra destacar nas cartas de Castelao que hoxe se publican algunhas “cousas da vida” que poucos meses máis tarde aparecerían parcialmente incrustadas na súa obra. O caso máis craro é o do fin da segunda carta, de febreiro de 1935, que con sorprendente fidelidade reelabora e manda no outono do mesmo ano a *A Nosa Terra* dende Badaxoz, e máis tarde reproduce no limiar (*Adro*) de *sempre en Galiza*:

“Acompañame un can vagamundo, que me sigue a todas partes; un can morriñoso e vedreiro, que me fita con ollos de namorar; un can agradecido até o ser-

vilismo, que por unha pedra de zucre agarda por mín na porta do café para facerme compañía no paseo de total-as tardes... Este cativo animal dame noxo e paixón, e véndoo tan famento, tan luxado e tan manso, paréceme un símbolo... *Aquí se muere de asco hasta el obispo*".

Polo que fai ás circunstancias das tres misivas pouco se ten que engadir. Castelao veu a Lisboa, hospedouse con nós no Hotel Tívoli e alí se encontróu con Teixeira de Pascoaes, un temperamento paralelo ao de Daniel. Falóuse sobor de todo da triloxía: *São Paulo* —que eu traducira facía pouco ao castelán— *S. Jerónimo e a Treboada* e *S. Agostinho*. Ouvilos foi un regalo único. Pascoaes chegóu a bicarlle a man a Castelao, craramente conturbado. Castelao falou dun galego de Badaxoz en termos que fai pensar no persoaxe que tristemente figura nas súas crónicas a *A Nosa Terra*. Falaba tamén amargurado da incompreensión para os problemas da Galiza por parte do partido socialista e de moitos republicanos galegos.

A derradeira carta foi escrita pouco antes dos nosos viaxes. Cruzámonos á altura da Habana, el no "Argentina", camiño de Buenos Aires, e eu no "Delvalle" rumbo a Nova Orleáns. Foi o día 27 ou 28 de xuño de 1940. Sabendo a data da saída de Nova York cablegraféille ao barco e dúas horas máis tarde tiven a súa resposta. Non volví a velo. Só as súas poucas cartas e o xeneroso envío dos seus libros.

* * *

"Café Mundial". Plaza de la Constitución

Badaxoz, 30 de xaneiro de 1935

Sr. don R. Martínez-López

Meu querido amigo e irmán: Xa sei que Pascoaes chegóu a Lisboa fuxido do frío do Marão. Iréi, pois, a Lisboa.

Agora ben; teño que facel-o viaxe de incógnito, pois non levaréi permiso oficial e compre que ande con moito tento. Sairéi d'eiquí un sábado e sairéi de Lisboa o luns pol-a noite para chegar a Badaxoz o martes pol-a mañán. D'este xeito non falto á oficiña máis que o luns e diréi que apanéi un constipado e que non saín do hotel... ¿Qué che parece? Supoño que por esta mentira non estaréi no Purgatorio nin un soio día.

Non me convén pedir permiso, pois teño que gastar os días que correspondan para ir a Galiza. Xa te decatarás das razóns.

Ofrezco, iso sí, ir a Lisboa co-a miña muller tan axiña como poida. No caso de que volte a Pontevedra ou no caso de que teña que traela a Badaxoz.

Vou a Lisboa nada máis que para estas dúas cousas: darlle unha aperta a Teixeira e ver a Nuno Gonçalves. E nada máis.

Agora unha encarga, porque supoño que nos domingos non estarán abertas as librerías. Necesito que merques un exemplar de *O pobre tolo* de Teixeira e que o teñas gardado. Lín este libro, que me volvéu tolo, no tren, antre Elvas e Valença e antre Valença e Elvas; pero ocorrúeme unha desgracia espantosa... Quedéime durmido no tren e ô chegar a Elvas despertóume un policía e dous aduaneiros... Co susto e os apuros esquecéuseme metel-o libro na mala e quedóume na rexilla. Por máis que falei co-a xente do tren o libro desaparecéu e quedéime sen el. ¡Tiñalle tanto cariño xa! E non volveréi a telo nas mans. Date conta da ledicia que ten un rapaz que logra apanñar un paxaro bonito; e a tristura con que queda cando lle fuxe, a voar. ¡Nunca máis volver a telo nas mans! Velahí como estou eu sen o libro.

Meus saudos á túa dona.

E para ti moitas apertas do teu irmán Castelao.

(P. D.)—Se podes contéstame. Ben podes mandarme a dirección de un hotel baratiño (ando mal de cartos) para dirixirme a el cando chegue, que será moi de noite. Non te esquezas: Incóg-ni-to ri-gu-ro-so. Dispóis de todo, esto non cai mal.

* * *

Inferno de Badaxoz, 13-II-1935

Sr. don Ramón Martínez-López

Meu querido irmán: Estaba de Deus que non chegaría o luns a Badaxoz. Por fiarme d'un pescador de cana (digo que era tal porque levaba unha cana de pescar e fumaba c'unha boquilla de perna de polo xa queimada de tanto servir) baixéime n'unha estación e perdín o tren. Eu tiña de trocar de comboio en Torre e preguéille ô pescador de cana que me avisase. O pescador (mala centella o coma) avisóume, e por deixar saír a unhas señoras primeiro, cando estaba no andén arrancóu o tren... Aque-

la estación non era Torre senón Ponte do Sur e tiven que ficar alí deica as tres e meia da mañán. Metínme n'un fonducho, ceei ben e deitéime c'unha maldizón nos beizos. Estáou seguro que aquel pescador de cana non pescará unha troita en tod'a súa vida.

¿Sabes unha cousa? Pasáronme as frieiras das mans co-a meiciña que me dou a nai de Teixeira.

A miña chegada atopéi moitas cartas e tres telegramas. Os republicanos galegos xuntáronse a cear con motivo do aniversario da Primeira República en varias cibdades galegas e acordáronse de mín e puxéronme telegramas moi garimosos.

O Casares estivo en Pontevedra; pero según me dín non deixou ós amigos contentos. ¿A qué iría? Estáou co-a area na zoca.

Escuso decirche que dispóis de volver de Lisboa esto parecéume máis cortello que antes.

Ando preocupado porque un dos moitos cans que vagamundean por esta cibdade colléume tal cariño que anda sempre detrás de mín. Cando saio par'a oficiña xa está el agardando por mín na porta e acompáñame... Foi que un día dinlle unha pedra de zucre e xa non poderéi desprenderme d'el até que un día fuza de Badaxoz. A mín dame vergonza, porque o can é unha calamidade. Ten a coor d'un oso dos húngaros e os ollos pónenselle tristes para namorarme. Estáou preocupado con este animalíño.

Faille presente a Isabel as miñas lembranzas máis garimosas e para ti velahí che van os brazos do teu bó e vello amigo e irmán. Castelao.

(P. D.)—Lembranzas a tódol-os amigos.

Sr. don R. Martínez-López

Meu querido irmán: Fai dúas horas que recibín a túa carta. Non logréi comunicarme con Castro; pero falei por teléfono con outro *direitivo*. Eu teño falado varias veces do teu caso con Castro e demais membros do "Frente Popular Gallego" e sempre descontaron a solución favorable. Fai algúns días díxome Castro

Inferno de Badaxos, 12-11-1925

Sr. Dr. Ramón Martínez López

Meu querido irmão: Estava de Deus que não
duraria o leito a Badaxos. Por fiarme d'um pescador
de caua (disse que era tal porque levava muita caua de
peças e fumaba — e muita boquilha de pena de pavão
ou queimada de tanto servir) barbeieira e muita estação
e perdi o trem. Eu tinha de trocar de comboio em
Torre e preguille o pescador de caua que me avisasse.
O pescador (mala ventella e co-na) avisou-me, e por
deixar sair a minhas súas primeiras, cando estava
no andar arranco o trem... Aquella estação era em
Torre e não Ponte do sur e tive que ficar ali
deixa as tres e meia da manhã. Maldito e com
fúndidos, cedei bem e dei-me e muita maldição
nos beijos. Estou seguro que aquel pescador de
caua não pescará muita tróita em tod'a sua
vida.

¿Sabes muita coisa? Passou-me as férias
da, mais co-a mesma que me dou a não de
Teixeira.

A minha dependa atopei muita coisa e
tres telegramas. O republicano já se viu a
e os com mestros de universidade de Universidade

as varias cidades paços e acordáronse de vir
a propôrme telegramas, assi jarrimmo.

O Casares citivo as Pontevellas; pero aqui me
din non deixon os amigos contentos. ¿A qué iria? Estou
co-a vrea na boca.

Escuro deischo que dispor de volver de
Lisboa isto pareceme máis contello que antes.

Ando preocupado porque un dos meus cans
que vagamundeia por esta cidade colleume tal
carinho que anda sempre detrás de mim. Cando saio
para a oficina ou c'á il gardando por mim na
porta e acompanhame... Foi que un dia dille unha
páda de zure e xa non poderá desprenderme d'el
até que un dia fora de Badajoz. A mim lome
vergonha porque o can é unha calandrade. Ten
o cor de um vto do húngaro e os ollos p'omelle
tristes para namoraome. Estou preocupado con este
animalito.

Failla presente a Isabel as minhas lembranças
mei jarrimmo e para té velado de van os
bragos do teu lá e vello sempre e mim

Castela

Lembranças a todos os amigos --

que o asunto do teu pasaxe estaba arranxado. Agora dínme que che mandaron unha carta por avión e para que tí foses a unha axencia de ahí a recoller o pasaxe. Supoño que cha mandarían fai poucas datas e que se cruzaría coa túa. Non sabía eu que te atopabas tan apurado, pois de sabelo recurriría a outros procedimentos e a estas horas estaría resolto o caso —o teu e o da túa muller—. Coidéi que tí non querías meter en apuros aos amigos de ahí e que preferías deberlle o pasaxe a unha entidade d-estas que se adican a pagar pasaxes aos refuxiados (cousa natural pois o diñeiro non lle sobra a ninguén e ninguén vive tan folgadamente que non lle importe desprenderse d-uns centos de pesos). A túa carta descóbreme a verdade cruamente e agora véxoa. Non-a vín así antes nin tí ma presentaches. Pois ben; eu teño uns poucos aforros para chegar ahí e vivir os primeiros tempos —aforros conquistados con un traballo e uns sacrificios bastante serios— e ofrézoches cincoenta dólares para axuda dos que xa teñas na man, no caso de que esa carta de que me falan non estea xa no teu poder. Eu garantizo a entrega de cincoenta dólares cando chegues a Bos-Aires, a quen teña a xenerosidade de adiantalos. Como ten de ser un amigo ou un irmán calculo que abonda esta mesma carta como garantía. Dispóis tí devólvesmos, pois co que eiquí vas gañar non será un gran esforzo. Esta carta chegará con tempo ás túas mans e creo que é o mesmo que si chos xirase. Non chos xiro porque creo que podes ter o pasaxe e ao mellor non-os necesitas. Eses cincoenta dólares que che ofrezco teño-os e pol-o tanto hai a seguridade absoluta de que os entregaría en caso necesario. Vai a miña axuda en recompensa das que tí me tes prestado, en café e máis en patacas cando vivíamos en Barcelona.

Sei que se arranxou o asunto do meu permiso para entrar ahí; pero aínda non-o teño nas mans. Estóu que non vivo agardando por el. ¡Ai, qué despedida lle vou facer á estatua da Liberdade! Non; cicáis te vea eiquí, se é que ves por Nova York.

Un saúdo meu e da miña muller par-a túa. Apertas a ese home forte que se chama Núñez Búa e tí recibe unha moi forte do teu amigo e irmán Castelao.

19 abril-1940

(P. D.)—Escuso decirche que buscaréi hoxe mesmo a Castro para decirlle os teus apuros. Espero velo.